

APPENDIX
DE HABITUDINE RATIONIS HUMANAЕ
AD DIVINAM FIDEM

Non est nobis propositum hoc loco in tota sua amplitudine tradere doctrinam de habitudine, quae sit inter scientiam mere rationalem ac naturalem et inter supernaturalem cognitionem fidei, quamvis de ea etiam necessario aliquid dicendum erit; sed scopus princeps est declarare ipsas rationis humanae per gratiam elevatae functiones in supernaturali cognitione fidei. In superiori duplici Tractatu habuimus pro obiecto fidem quae creditur, eiusque fontes, organa, ac praesidia; hic appendicis instar subnectimus praecipua quaedam capita doctrinae de fide subiectiva quae creditur, eiusque internis principiis.

CAPUT I.

DE NOTIONIBUS QUIBUSDAM PRAEVIIS.

I. De veritate.

1. Veritas definiri solet «assimilatio rei et intellectus.» Potest ergo veritas considerari in rebus sive obiectis, et in intellectu.

Veritas ut est in obiectis, est eorum habitudo ad intellectum quatenus, sicut sunt, cognosci possunt, seu est eorum *cognoscibilitas*. Quidquid habet rationem *entis*, prae aliquo intellectu est cognoscibile; et vicissim quidquid cognoscibile est, habet rationem *entis*. Tam late ergo patet haec veritas, quam ratio *entis*; unde *ens* et *verum convertuntur*.

Quia ratio *entis* ac proinde *entis* habitudo ad intellectum transcendit omnes categorias, haec veritas dicitur *transcendentalis*.

Quia cognoscibilitas non est formaliter sed tantum fundamentaliter assimilatio rei et intellectus, haec veritas etiam dicitur *fundamentalis*.

Veritas ut est in intellectu h. e. in actu intelligendi seu in cognitione, consistit in conformitate cognitionis cum obiecto seu cum veritate fundamentali. Haec conformitas est veritas *formalis*, quae in definitione initio posita declaratur.

2. Si cognoscens manifestat suam cognitionem, conformitas manifestationis cum cognitione est *veritas moralis* seu veracitas, quae magis pertinet ad voluntatem quam ad intellectum. Praesupposita veritate formali in intellectu, in manifestatione cognitionis est etiam conformitas cum obiecto. Haec conformitas manifestationis cum obiecto est *veritas manifestationis simpliciter*, quae oritur ex veritate formali in intellectu et ex veritate morali seu veracitate pertinente ad voluntatem.

3. Deus quatenus est *Esse* infinitum et necessarium ($\delta\ \acute{\omicron}\nu$) infinite cognoscibile, a quo ut principio et fine essentialiter pendet omnis ratio *entis*, est *prima veritas fundamentalis*. Quatenus est intellectus infinitus identificatus cum infinita essentia et ideo substantialis intellectio veri infiniti atque in eo omnis veri, pariterque quatenus sub hac ratione infinitae intellectionis est exemplar, fons et origo omnis luminis intellectualis participati; Deus est substantialiter *prima veritas formalis*. Quatenus est ipsa rectitudo, norma, exemplar, principium et finis omnis rectitudinis; Deus est *prima veritas moralis*. Propterea omnis Dei manifestatio, omne verbum Dei est necessario verum veritate morali et *veritate manifestationis simpliciter dicta*. Deus est *veritas* ($\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\lambda\eta\theta\epsilon\iota\alpha$). Per appropriationem posset praedicari Pater prima veritas fundamentalis, Verbum prima veritas formalis, Spiritus Sanctus prima veritas rectitudinis seu sanctitatis. Vide Tract. de Deo th. XXVIII. XXXVI seqq.

Intellectus (1) creatus non est ipsa veritas; est tamen naturalis imago Dei, quatenus ex natura sua factus est ad

(1) Intellectum in hac tractatione non sumimus strieto illo sensu quo distinguitur a ratione, sed generalius tum pro facultate intellectuali et rationali, tum pro eadem facultate ut est in actu seu actu cognoscens.

veritatem, quam cognoscendo possidet, et per quam ex potentia (i. e. possibilitate et ordinatione ad ulteriorem naturalem perfectionem) fit in actu (h. e. in sua propria perfectione). Veritas ergo est proprium bonum intellectus, eoque maius, quo veritas est nobilior; unde veritas suprema i. e. Deus obiective, et possessio Dei per cognitionem subiective est ultimus finis intellectus (1).

Corollarium 1. Veritas formalis quadamtenus est etiam in simplici obiecti apprehensione. Est enim apprehensio simplex conformis et quidem semper suo obiecto; unde simplex perceptio sive sensuum sive imaginationis sive intellectus nulla potest esse in se falsa, quamvis praebere possit occasionem falsi iudicii. Quia tamen huiusmodi simplex representatio est potius inchoatio et elementum cognitionis humanae quam cognitio, quae demum per iudicium completur; ideo aliquando dicitur in simplici perceptione nec veritas esse nec falsitas. Cognitio itaque sensu magis proprio in praesenti nostra conditione perficitur per compositionem et divisionem seu per iudicium, dum unum conceptum comparamus cum altero, et sic unum cum altero convenire vel non convenire iudicamus. In iudicio potest esse conformitas vel difformitas intellectus cum obiecto, i. e. potest esse veritas formalis aut falsitas. Haec igitur iudicii conformitas magis proprie quam conformitas simplicis perceptionis est et dicitur veritas formalis. «Intellectus nostri, inquit s. Thomas, duplex est operatio. Una qua format simplices rerum quidditates, ut quid est (το τι ἔστιν) homo, vel quid est animal; in qua quidem operatione non invenitur verum per se nec falsum, sicut nec in vocibus incomplexis. Alia operatio intellectus est, secundum quam componit et dividit affirmando et negando, et in hac iam invenitur verum et falsum sicut et in voce complexa (enuntiatione seu sententia), quae est eius signum » S. Th. de Veritat. q. 14. a. 1. 9.

(1) Per se patet, hic solum in confuso sermonem esse de ultimo fine. In praesenti ordine elevationis finis ultimus nobis praestitutus est supernaturalis, excedens scilicet sicut exigentias ita vires omnes intellectus creati, possessio Dei per visionem intuitivam. De hac visione agimus in Tract. de Deo sect. II. cap. II.

Corollarium 2. Veritas in rebus, ut diximus, est earum habitudo ad intellectum; unde patet, quae possit et quae non possit rebus subesse falsitas. In ordine ad ideas divinas et ad divinum intellectum practicum veritas rerum est earum conformitas cum intellectu divino, qui (ut practicus) vel efficiens est vel praecipiens. Repugnat difformitas ab ideis divinis effectricibus (λογος οὐσιωτικός Dionys. div. nomin. c. 5. n. 8). Sed supposita libera voluntate creata potest esse in ordine morali difformitas a ratione divina praecipiente et a divina norma rectitudinis. Unde omne peccatum in Scripturis dicitur *mendacium*. In ordine ad ideas intellectus creati etiam practici potest esse et saepe est difformitas in rebus ab illo practico intellectu pendentibus. In ordine ad intellectum speculativum sive divinum sive humanum nulla potest rebus ipsis subesse falsitas proprie dicta, quamvis possint esse occasio falsitatis in intellectu creato. In ordine ad intellectum divinum id, quod dicimus, per se patet; est enim intimā essentia et perfectione sua determinatus ad comprehendendum omne verum. In ordine etiam ad intellectum creatum facile intelligitur, quod affirmavimus. Veritas enim in rebus est entis cognoscibilitas, cui falsitas non *contradictorie* sed *contrarie* opponitur. Negatio ergo cognoscibilitatis nondum esset falsitas; deinde haec ipsa negatio non est in obiecto, sed est ex imperfectione intellectus creati; ens enim in se tantum est cognoscibile, quantum ens est. Falsitas autem *contraria* veritati esset talis ex ipsa entis naturā habitudo, ut ab intellectu recte cognoscente eliceret iudicium falsum; hoc autem est evidenter absurdum. Nulla ergo in rebus secundum habitudinem ad intellectum speculativum potest esse falsitas. Possunt tamen esse et sunt multae res ita comparatae, ut intellectui imperfecto facile et frequenter occasionem praebent eis tribuendi praedicata, quae reapse non competant, aut vicissim negandi quae competant. Illa quibus alia et praesertim nobiliora praedicata quam convenient, tribuuntur, si facile praebent occasionem ita errandi, a scientibus denominantur eo praedicato ut *falso*, quod ab errantibus eis tribuitur ut verum: falsi dii, falsi amici, falsa virtus, falsum aurum.

II. De assensu, certitudine, eidentia.

1. *Assensus* est adhaesio seu *conquiescentia mentis* in obiecto iudicii tamquam vero. In simplici apprehensione nullus est assensus.

Assensus proprie est facultatis intellectivae; *conquiescentia* autem voluntatis in suo obiecto quod est *bonum*, dicitur potius *consensus*, quia voluntas ad inhaerendum suo obiecto praerequitur aliquam propositionem obiecti per iudicium intellectus, ut ipsa quasi *sentiatur cum illo*.^a Voluntas, inquit s. Thomas, respicit aliquam praecedentem potentiam scilicet intellectum, non autem intellectus; et ideo *assentire* proprie pertinet ad intellectum, quia importat absolutam adhaerentiam ei cui assentitur; sed *consentire* est proprie voluntatis, quia consentire est simul cum alio sentire, et sic dicitur in ordine vel per comparisonem ad aliquid praecedens » S. Th. Veritat. q. 14. a. 1. ad 3.

2. *Certitudo obiectiva* rei est ipsa veritas rei manifestata iis rationibus, quae postulent firmum assensum; seu aliis verbis: certitudo obiectiva est dignitas rationum postulans firmum assensum absque formidine erroris.

Unde *certitudo subiectiva simpliciter dicta* erit firmitas assensus absque formidine erroris respondens obiectivae dignitati rationum, quibus veritas menti manifestatur (1).

(1) Dignitas rationum postulans assensum intellectus habet suos gradus superiores et inferiores, quod maxime attendendum est, ubi ratio assentiendi non est veritas *intrinsicus* manifestata et perspecta, sed auctoritas *extrinsicus* manifestans. Hinc sicut sunt gradus in *certitudine obiectiva*, ita his respondeant necesse est gradus in *certitudine subiectiva* seu in firmitate assensus. Ad veritatem igitur perfectam assensus requiritur, ut gradus firmitatis eius respondeat gradui dignitatis rationum, ut nimirum nec maior sit nec minor firmitas assensus, quam postulet dignitas rationum, relata non modo ad intellectum sed etiam ad voluntatem (cf. Propos. XIX. inter damnatas 2 Martii 1679.). Unde porro duo consequuntur magni momenti corollaria. *a*) Ubi ratio assensus est auctoritas Dei revelantis veritatem, firmitas assensus debet esse *super omnia*, quod fieri nequit nisi ex inclinatione seu (ut dici solet) ex imperio voluntatis et ex elevatione ac viribus gratiae, de qua re alibi sermo

Certitudo mere subiectiva autem poterit forte dici firmitas assensus absque formidine erroris, praesciendando a dignitate rationum (motivorum), quae assensum postulent.

Ex his intelligitur repugnantia, ut assensui *simpliciter certo* subsit error. Si enim obiectiva et realiter exstans dignitas rationum manifestata intellectui postulat firmum assensum mentis, et mens assentiens secundum dignitatem rationum adhuc falleretur, falsitas innesset ipsis rebus, quod paulo ante vidimus repugnare. Profecto enim in illa hypothesis res ipsae eam haberent habitudinem ad intellectum, ut ipsa illa sui manifestatione, qua sunt cognoscibiles tamquam verae, postularent falsum iudicium intellectus. Vicissim intellectus operans secundum ordinem veritatis ad ipsum et secundum naturam suam, qua factus est ad veritatem, falleretur in ipso fine suae naturae, amplectens errorem pro veritate; nec iam ad veritatem sed ipsa facultate cognoscendi verum ad errorem ordinatus esset, sicque non imago Dei esset sed metaphysica contradictio.

Hinc certitudo etiam dici solet *necessarius nexus iudicii*

recurrat. *b*) Ubi ratio assensus est auctoritas non infallibilis, digna tamen assensu in relatione tum ad intellectum tum ad voluntatem, fieri potest, ut firmitas assensus ex imperio voluntatis respondeat dignitati rationum h. e. auctoritatis re ipsa existenti, atque adeo sit simpliciter *certitudo* licet solum in gradu inferiori, qui respondet gradui inferiori auctoritatis; *veritas* autem in iudicio h. e. adaequatio intellectus cum suo obiecto manifestato sit solum *secundum praesentem manifestationem*, non autem secundum omnem manifestationem possibilem. Hoc ipso ibi semper est veritas *in iudicio reflexo*, licet aliquando forte non sit veritas *in iudicio directo*; seu exactius loquendo, veritas ibi semper est in iudicio, in quo mens proprie acquiescit; de eo autem, quod supponitur esse falsum, mens proprie non indicat. Sic in ordine naturali dignitas rationum hic et nunc existentium potest esse talis, ut ex iustitia teneat credere homini affirmanti. Iudicium meum respondens dignitati rationum solummodo est, rem affirmatam esse tenendam ut veram secundum praesentem rei manifestationem, et in hoc non erratur, etiamsi res affirmata forte non sit in se vera; neque enim exigitur aut fertur iudicium, rem absolute et infallibiliter esse in se veram. In ordine supernaturali haec doctrina suo modo applicationem habet in iis, quae alibi diximus de obedientia intellectus erga auctoritatem *providentiae doctrinalis*, cum doctrinam aliquam proponit tenendam vel proseribit non tenendam, quin eam definiat ut infallibiliter veram aut falsam (in Tract. de Tradit. p. 127. sq.).

cum veritate. Videlicet intellectus reflexe certitudinem cognoscit, quatenus videt necessarium nexum sui iudicii cum veritate; hoc autem ipsum ideo videt, quia cognoscit dignitatem obiectivam rationum exigere firmum assensum prae quovis intellectu.

3. *Evidentia obiectiva* est ipsa cognoscibilitas obiecti sese manifestans intellectui ea claritate, ut assensum per se et necessario determinet. Quamvis evidentia (*εvidεντία*) ab auctoribus classicis forte solum dicta sit ista claritas obiectiva, et *evidens* solum obiectum cognitionis; a posterioribus tamen etiam evidens (quasi videns) cognitio, et evidentia (quasi videncia) in intellectu esse dicitur.

Evidentia itaque subiectiva est ipsa claritas intellectus cum necessitate assensus respondens evidentiae obiectivae.

4. Iam his positis possumus declarare *originem* certitudinis subiectivae. Aio certitudinem simpliciter dictam quae sola est vera certitudo, nasci dupliciter: naturaliter quidem ex modo, quo dignitas rationum menti se manifestat; supernaturaliter etiam ex modo speciali, quo mens tendit in veritatem seu assentitur veritati.

Modum priorem ita declaramus. Potest certitudo generari naturaliter ex evidentia veritatis, et etiam citra evidentiam veritatis ipsius quae certa redditur. Sane dignitas rationum (motivum formale) postulans firmum assensum potest intellectui manifestari dupliciter, a) ita ut claritas manifestationis per se determinet et rapiat assensum in ipsam veritatem, quae rationibus manifestatur; ac proinde veritas manifestata menti sit *evidens*, quo ipsa possibilitas formidinis sive prudentis sive imprudentis excluditur. b) Potest manifestatio talis esse, ut prae quovis intellectu dignitas rationum postulet firmum assensum, non tamen rapiat assensum in veritatem manifestatam, eo quod excludit quidem possibilitatem *prudentis* formidinis de errore, non tamen formidinis *imprudentis*. Hac in hypothesi manet ergo intellectus ex sese indeterminatus inter firmum assensum veritati praestandum respondentem cognitae dignitati rationum et inter negationem talis assensus. Determinatio autem

facultatis ex sese non determinatae ad unum pertinet ad voluntatem. Voluntas habet motivum sufficientissimum, ut inclinet intellectum ad firmum assensum et excludat formidinem imprudentem seu, quod dici solet, ut imperet assensum firmum intellectus. Habet inquam voluntas motivum sufficientissimum ad imperandum firmum assensum in eo ipso, quod intellectus ei exhibet dignitatem rationum, quae postulet firmitatem assensus; hoc vero bonum recti ordinis insuper habet saepe coniuncta bona alia efficacissima ad movendam voluntatem (1). Voluntas autem manet libera ad imperandum vel non imperandum assensum, quia ab intellectu non ei proponitur consensus ut bonum absolutum clare cognitum. Quod si ergo voluntas inclinat intellectum non ad firmum assensum postulatum a dignitate rationum seu motivi formalis, sed ob bonum aliquod apparens potius ad negandum assensum; ordo intellectus ad veritatem ut suum finem et rectus ordo voluntatis ad bonum violatur levius vel gravius, quando nempe et quantum veritas proposita et motiva manifestantia inducunt officium assentiendi maioris vel minoris gravitatis ac necessitatis. Ex his denovo intelligitur, quod iam supra dixi, firmum assensum respondentem obiectivae dignitati rationum quamvis libere praestitum habere nexum necessarium cum veritate, atque adeo esse assensum *simpliciter certum*.

Porro ex dictis intelligitur, omnem cognitionem evidentem esse etiam certam, non tamen omnem cognitionem certam esse necessario evidentem. Latius igitur patet certitudo quam evidentia veritatis. Nihilominus in omni cognitione quae ex ipso modo manifestationis rationum certa sit,

(1) Hoc tantum sibi vult s. Thomas, cum ait: « quandoque intellectus determinatur per voluntatem, quae eligit assentire uni parti determinate et praecise propter aliquid sufficiens ad movendam voluntatem non autem ad movendum intellectum, utpote quod videtur bonum vel conveniens huic parti assentire... Sic etiam movetur ad credendum dictis in quantum nobis repromittitur, si crediderimus, praemium aeternae vitae; et hoc praemio movetur voluntas ad assentiendum his, quae dicuntur, quamvis intellectus non moveatur per aliquid intellectum » S. Th. Verit. q. 14. a. 1. O. cf. 3. dist. 23. q. 2. a. 2. sol. 1; et 2. 2. q. 1. a. 4. ad 2; q. 2. a. 9. ad 3.

necessario adest aliqua evidentia, videlicet evidentia dignitatis rationum.

5. Dixi altero loco, certitudinem supernaturaliter posse oriri ex ipso modo, quo tendit intellectus in obiectum. Hoc autem non est ita intelligendum, ac si assensus supernaturalis non posset esse et per sese deberet esse certus obiective ex modo etiam manifestationis, qua vel veritas in se evidens sit intellectui supernaturaliter elevato vel evidens sit dignitas rationum postulans firmitatem assensus, quorum unum aut alterum diximus esse semper necessarium ad certitudinem naturalem. Sed aio, supernaturalem certitudinem h. e. nexum necessarium cognitionis cum veritate oriri ex modo supernaturali, quo mens supernaturaliter elevata tendit in obiectum, etiamsi dignitas rationum non eo modo esset manifestata, ut *prae quovis intellectu* postularet firmum assensum. Hoc ita declaramus.

Ex dignitate rationum manifestata quae postulet firmum assensum, et ex firmitate assensus respondente dignitati rationum constituitur *certitudo simpliciter dicta*, quia talis assensus nexum habet necessarium cum veritate, nec unquam ei potest subesse error. At hoc verum est, si dignitas rationum manifestata excludat absolute et prae quovis intellectu possibilitatem formidinis prudentis, ac postulet firmitatem assensus. Si autem manifestatio talis sit, ut non prae quovis intellectu, sed solum prae aliquo intellectu et quasi per accidens excludat formidinem prudentem; sane talis assensus non habet necessarium nexum cum veritate, nec repugnat subesse errorem, quamdiu actus assensionis elicitur viribus naturalibus intellectus. At si actus subiectivus assensionis procedat ab interno principio supernaturali, et ideo ex natura sua elici numquam possit supposito errore, sed solum adhaerendo veritati; profecto talis assensus intrinsecus et ex sua natura habet nexum necessarium cum veritate; et si talis assensus existat, prorsus repugnat ei subesse errorem.

Unde firmus assensus supernaturalis respondens dignitati motivi ita manifestati, ut prae hoc determinato intellectu licet non prae quovis intellectu excludat formidinem

prudentem, est *simpliciter certus*; non tamen in iisdem adiunctis assensus naturalis esset *certus simpliciter*. Ratio discriminis est, quia firmus assensus naturalis non ex natura sua excludit possibilitatem erroris, sed solum quatenus eius firmitas respondet manifestationi motivorum, quae evidenter et prae quovis intellectu excludit formidinem prudentem; assensus autem supernaturalis ex sua ipsa natura excludit possibilitatem erroris, etiamsi manifestatio motivi per accidens ita sit comparata, ut non prae quovis sed tamen prae hoc determinato intellectu excludat formidinem prudentem. Supplet igitur assensus naturalis modus actus, quod per accidens deest modo obiectivae manifestationis ad constituendam *certitudinem simpliciter*. Cur autem postuletur manifestatio excludens formidinem *prudentem* prae hoc saltem determinato intellectu, facile patet. Neque enim assensus imprudens posset esse supernaturalis.

Nondum agimus de fide supernaturali; sed quoniam haec omnia per se spectant ad declarationem ipsius actus fidei, nec ullum aliud exemplum suppetit talis supernaturalis assensus, principia exposita applicamus ad actum fidei, ut in concreto considerata facilius intelligantur. Sine dubio motivum fidei, auctoritas scilicet Dei et locutio Dei, sive auctoritas Dei has veritates determinatas revelantis, per se manifestatum est et potest in Ecclesia catholica facile applicari singulis credentibus ita, ut prae quovis intellectu modus ipse manifestationis excludat possibilitatem formidinis prudentis; atque ideo *dignitas rationum* postulans respondentem firmissimum assensum est simpliciter evidens. Nihilominus pro rudibus obiectiva manifestatio aliquando ita se habet, ut non prae quovis intellectu sed tamen prae illis excludat formidinem prudentem. Tum vero *non ex modo manifestationis* repugnat, ut sub tali modo posset etiam proponi error; repugnat tamen error in actu fidei, quae est virtus theologica, *ex ipsa propria ratione assensus supernaturalis*.

« Assensus fidei, ait Card. de Lugo, habet certitudinem et infallibilitatem imprimis a suo principio (quo elicitur), quod cum sit habitus supernaturalis vel auxilium supplens

pro habitu, exigit concursum Dei *ad solos assensus veros*. Deinde habet infallibilitatem ex obiecto formali saltem proximo, quod diximus esse revelationem Dei mediatam adaequate sumptam... cum non minus repugnet Deum decipere per alios quam per se immediate. Loquendo vero de propositione parochi exempli gratia, illa quidem licet secundum se non habeat infallibilem connexionem cum veritate rei revelatae, adhuc dici posset, quod prout attingitur ab assensu fidei, habet infallibilitatem. Nam licet parochus possit proponere falsum, fides (habitualis) tamen exigit non concurrere ad suum assensum, nisi quando parochus proponit revelationem veram, et hoc sufficit ad infallibilitatem fidei » Lugo de Fide disp. I. sect. 8. n. 171. Eodem pertinet, quod ait idem Cardinalis disp. VI. sect. 1. n. 21. « Adverte, inquit, nec etiam requiri ad assensum certum, quod obiectum taliter proponatur, ut indicari prudenter possit, non posse sub tali motivorum gradu proponi aliquid falsum; nam hoc iudicium plerumque in rusticis ante assensum fidei esset falsum, siquidem aliquando cum aequalibus motivis proponitur eis aliquid falsum tamquam pertinens ad fidem... Unde id requiri diximus et sufficere, quod proponatur obiectum taliter, ut indicari evidenter possit *repugnantia hic et nunc cum prudenti dubitatione*, quod iudicium etiam in rustico datur ante actum fidei;... nam evidens ei est, taliter proponi obiectum credendum, ut hic et nunc ipsemet non possit prudenter dissentire vel dubitare de veritate obiecti. »

Corollarium 1. Non omnis assensus praestitus absque formidine erroris est assensus *simpliciter certus*.

Corollarium 2. Licet certitudo *negative spectata*, quatenus est exclusio formidinis actualis, non habeat gradus diversos; possunt tamen spectatis elementis *positivis* esse diversi gradus tum certitudinis obiectivae quoad dignitatem rationum, tum certitudinis subiectivae quoad firmitatem adhaesionis. Non ergo excluditur comparatio inter certitudinem maiorem et inferiorem, quae ceteroquin penes theologos communis est.

CAPUT II.

DE DISCRIMINE RATIONIS FORMALIS IN SCIENTIA ET IN FIDE UNIVERSIM SPECTATA.

Ut verum (veritas fundamentalis i. e. obiectum ipsum) cognoscatur, rationes eius intellectui sese manifestent oportet ac velut illucescant.

Rationes quibus veritas sese manifestat intellectui, dicuntur cognitionis *obiectum formale sub quo*. Sunt autem illae rationes vel *internae* vel *externae*. Rationes manifestantes internae iterum vel identificantur cum veritate manifestata, atque ita ea se manifestat per se ipsam; vel sunt veritates aliae praecognitae, per quas veritas cognoscenda in illis inclusa manifestatur. Est ergo omnino generice loquendo triplex modus diversus, quo veritas nostro intellectui manifestatur; huiusque modo diverso manifestationis respondet triplex modus diversus cognitionis, *intellectio* specificè dicta quae est *immediata* cognitio veritatis in se ipsa; *scientia* quae est rationalis cognitio veritatis per rationes internas praecognitas; *fides* quae generatim est cognitio veritatis per rationem externam auctoritatis.

I. De veritatibus per se notis.

1. Ratio interna in nonnullis veritatibus lucet immediate ex ipsis terminis perceptis. Sunt nimirum veritates, in quibus vel omnis intellectus sui compos vel saltem paulo exultior comprehensionem notarum in una et altera idea, quae comparantur suntque termini iudicii ac propositionis, facili intuitu percipit sufficienter, ut ex ipsa percepta notione immediate ei evidens sit earum convenientia vel discrepantia. Cuius intellectui hoc modo evidenti sunt illa vera, quorum elementa sunt ideae universalissimae et ideo comprehensione notarum simplicissimae, quas primo format intellectus exiens in actum. Haec sunt prima principia, ex quibus intellectus ad alia intelligenda progreditur. Unde apparet, cur nobis sit principium simpliciter primum (in ordine logico) illud

« non posse idem simul esse et non esse. » In idea scilicet *entis*, quam intellectus omnium primam format, istud principium fundatur, et ex ea immediate intelligitur; in ipso autem fundantur omnes cognitiones subsequentes. Omnes enim conceptus subsequentes formantur ex additione ad *ens* universalissime et ideo abstractissime acceptum, non quidem ex additione alicuius quod sit extra rationem entis, extra quam nihil est, sed per expressiorem conceptionem modorum qui efficiunt omne ens (res, unum, aliquid, verum, bonum), vel per conceptionem graduum entis, secundum quos sunt diversa rerum genera. Vide S. Th. de Verit. q. 1. a. 1. ̄.

Quia lumen intellectus seu vis intellectualis nobis congenita huiusmodi fundamentales conceptus et prima principia connaturaliter format sine studio et cultura disciplinae, quam primum sese exerit in proprios suos actus, et quia tota activitas subsequens intellectui connaturalis ex illis primis principiis progreditur; ideo illa dicuntur principia nobis innata. « Praeexistunt in nobis quaedam scientiarum semina, scilicet primae conceptiones intellectus, quae statim lumine intellectus agentis cognoscuntur per species a sensibilibus abstractas, sive sint complexa ut dignitates (ἀξιώματα seu principia), sive incomplexa ut ratio *entis*, *unius* et huiusmodi, quae statim intellectus apprehendit. Ex istis autem principiis universalibus omnia principia sequuntur sicut ex quibusdam rationibus seminalibus » S. Th. de Verit. q. 11. (de Magistro) a. 1. cf. q. 10. a. 6.

2. Aliquando ideae conferendae seu termini iudicii et propositionis non a quovis intellectu qui sui compos sit, sed solum ab intellectu iam pluribus notionibus praeformato et exculto sufficienter percipiuntur secundum suas notas, ut ex ipsis terminis perceptis convenientia vel discrepantia earundem evidenter intelligatur. Huiusmodi veritates non omnibus sed solum doctioribus immediate evidentes multae sunt in omnibus disciplinis.

Utramque classem veritatum quae sunt per se notae, declarat s. Thomas. « Sicut dicit Boethius, quaedam sunt dignitates (ἀξιώματα) vel propositiones per se notae communiter omnibus, et huiusmodi sunt illae propositiones, quarum

termini sunt omnibus noti... Quaedam vero propositiones sunt per se notae solis sapientibus, qui terminos propositionum intelligunt, quid significant... In his autem quae in apprehensionem hominum cadunt, quidam ordo invenitur. Nam illud quod primum cadit in apprehensionem, est ens cuius intellectus includitur in omnibus, quaecumque quis apprehendit; et ideo primum principium indemonstrabile est, quod non est simul affirmare et negare, quod fundatur super rationem entis et non entis, et super hoc principio omnia alia fundantur » S. Th. 1. 2. q. 94. a. 2.

3. In veritatibus quae ex ipsis terminis perceptis intelliguntur, seu quae sunt per se notae, *obiectum materiale* (quod manifestatur intellectui et quod cognoscitur) est etiam *obiectum formale* (sub quo illud manifestatur et cognoscitur); recte ergo dicuntur veritates *cognitae se ipsis*. Nihilominus tamen etiam in his *obiectum materiale* et *formale* potest ratione et consideratione mentis distingui.

Cognitio veritatis per sese manifestatae seu per se notae, ut patet, est *cognitio immediata*, haecque a veteribus specificiter dicitur *intellectio* seu *intellectus* in distinctione a *scientia* (de qua mox); unde aiunt: *intellectus est principiorum*. Hinc etiam facultas mentis seu mens ipsa quatenus refertur ad intuitionem veritatis per se notae, dicitur *intellectus* ad distinctionem a *ratione*, quae refertur ad *scientiam* veritatum cognitarum ex aliis ut ex principiis.

Corollarium. Quando simpliciter et sine addito loquimur de veritatibus per se notis, significamus veritates per se notas *quoad nostrum intellectum* humanum. Quoad se ipsas omnes veritates necessariae essent per se notae; sufficienter enim intellecta quidditate terminorum, eo ipso intelligeretur eorundem convenientia vel discrepantia. Sed quando humanus intellectus quidditatem terminorum non satis penetrat, inde fit, ut neque convenientiam et discrepantiam ex ipsis terminis possit intelligere; atque ita huiusmodi veritates *quoad nos* non sunt per se notae. S. Th. de Verit. q. 10. a. 12.

II. De veritatibus cognitis per alias.

1. In ordine ontologico exstat connexio, dependentia, et relatio entium inter se. Generalissima significatione nominum possumus pro re praesenti revocare omnes relationes ad connexionem causae ac principii cum effectu et principio. Unde etiam in ordine cognitionis veritates, seu entia quatenus cognoscibilia, mutuo nectuntur, ut a cognita veritate una ad cognitionem alterius mens humana progredi possit. Causa enim secundum suam perfectionem spectata continet in se effectum saltem in potentia, et quatenus est causa univoca h. e. operans secundum perfectionem naturae ad producendum effectum homogeneum et eiusdem rationis cum ipsa, eius perfectio determinat simpliciter perfectionem effectus; quando vero est causa aequivoca h. e. non agens secundum totam perfectionem virtutis et producens effectum heterogeneum ac diversae rationis a se ipsa, eius perfectio quadamtenus determinat perfectionem effectus. Porro causa necessaria, et causa quatenus est in actu quamvis non necessario agens, nectitur cum existentia effectus; causa vero in potentia et non necessario agens cohaeret cum possibilitate effectus. Vicissim perfectio effectus nectitur cum perfectione causae, et effectus existens cum existentia causae ac seriei causarum usque ad primam, quae non habet causam. Hinc in ordine cognitionis potest effectus cognosci ita, ut intelligatur eius nexus et relatio ad causam, et supposito hoc nexu ex cognita natura et perfectione effectus cognoscatur perfectio causae, quantum haec ex illo nexu et ex perfectione effectus manifestatur; vicissim et causa potest in sua perfectione et formali ratione ita cognosci, ut cognoscatur eius nexus cum effectu, et ex eius perfectione et actione cognoscatur propria ratio et perfectio effectus. Quod dicimus de causa efficiente, suo modo valet de causa formali in ordine ad ea quae ab ipsa pendunt, et de causa finali in ordine ad ea, quae sunt ad finem, et generatim de quavis relatione principii ad principiatum.

Dum ratio humana ex eo, quod est solum in cognitione prius sed ontologicè posterius, cognoscit illud quod est ontologicè prius et solum in cognitione posterius, dicitur cognitio a posteriori. Cognitio a priori descendit ab eo, quod tum in esse tum in cognitione prius est, ad cognitionem posterioris.

Quatenus causa seu principium est medium, ex quo cognoscitur effectus seu principiatum vel vice versa; in summa quatenus una veritas est obiectum formale, sub quo manifestatur et cognoscitur altera, cognitio est mediata. Facultas autem mentis quatenus pertingit ex una vel pluribus veritatibus cognitis ad alias cognoscendas, specificè ratio vocatur saltem apud scriptores ante hanc nostram aetatem, ut iam supra dictum est. Cf. S. Th. 1. q. 79. a. 8.

2. Cognitio eorum quae pendunt ab aliis tanquam causis et principiis in ordine ontologico, numquam est perfecta nec menti cognoscenti plene satisfactum est, nisi cognoscantur ex ipsis suis causis et principiis. Tum vero non iam solum causae et veritates quae sunt cognoscendi medium in quo, ut vocant, sed ipsi effectus et veritates ex principiis intellectae cognoscuntur in se ipsis et secundum instantiam suam rationem. Quo vero altiores causae usque ad supremam cognoscuntur, et quo plenius ex ipsis cognoscuntur dependentes effectus et consequentia, eo perfectior est cognitio.

Cognitio ex causis a veteribus proprie dicitur scientia. Haec si sit scientia ex causis altissimis, ex quibus pendunt omnes ordines scibilium, adeoque si sit scientia ex eminenti universalitate principiorum, quae sub se velut norma continent principia inferiora particularium scientiarum, nomen habet sapientiae.

a Verum est dupliciter considerabile, ait s. Thomas, uno modo sicut per se notum, alio modo sicut per aliud notum. Quod autem est per se notum, se habet ut principium et percipitur statim ab intellectu et ideo habitus perficiens intellectum ad huiusmodi veri considerationem vocatur intellectus, qui est habitus principiorum. Verum autem quod est per aliud notum, non statim percipitur ab intellectu

sed per inquisitionem *rationis*, et se habet in ratione termini. Quod quidem potest esse dupliciter; uno modo ut sit ultimum in aliquo genere, alio modo ut sit ultimum respectu totius cognitionis humanae. Et quia ea quae sunt posterius nota quoad nos, sunt priora et magis nota secundum naturam... ideo id quod est ultimum respectu totius cognitionis humanae, est id quod est primum et maxime cognoscibile secundum naturam. Et circa huiusmodi est *sapientia*, quae considerat altissimas causas... Ad id vero quod est ultimum in hoc vel illo genere cognoscibilium, perficit intellectum *scientia*; et ideo secundum diversa genera scibilium sunt diversi habitus scientiarum, cum tamen *sapientia* non sit nisi una » S. Th. 1. 2. q. 57. a. 2.

Advertes ex his obiter, quomodo Deus etiam hoc sensu sit *ipsa sapientia* (*ἡ ἀποσοφία*), quatenus nimirum in sua essentia ut in suprema ratione intuetur totam amplitudinem, omnes ordines, et omnes relationes cognoscibilium. Omnis vero creata sapientia est divinae illius quaedam assimilatio et participatio (vide Lessium de Perfection. divin. l. IV.). In Deo non est sicut in nobis *sapientia rationis* progredientis ab intellectis causis ad intelligendum effectus et quidquid a causis et principiis pendet; sed est *sapientia intellectus* omnia intuentis in sua ipsius essentia ut representatione omnis veri; non autem intuentis solum ut est omne verum in divina essentia tamquam in suprema ratione, sed etiam ut est in se ipso (cf. Tract. de Deo th. XXXVI-XXXIX.).

3. Omnes illi qui assumunt, modum nostrae cognitionis esse perfectissimum, et eius ordinem inde a primis suis initiis respondere ordini ontologico cognoscibilium, eo ipso etiam statuunt, primam inchoationem ac progressum cognitionis nostrae incipere ab immediata intuitionem *entis absoluti*, quod est suprema causa et ratio omnium cognoscibilium; et consequenter sub ratione et per ideam *entis absoluti* omnium primam cognosci a nobis, quidquid cognoscimus. Cum vero ex una parte *ens absolutum* immediate in se intellectu conspici non possit, quin propter ipsam suam simplicitatem conspiciatur secundum omnem perfectionem ut

in se est (Tract. de Deo th. XVII.), et cum ex altera parte prorsus evidens sit, illam rationem entis quam primum cognoscimus, ex qua progredimur ad omnes gradus entis cognoscendos, et sub qua omnia cognoscimus, esse *ens abstractum universale*; sane periculum imminet, ne ens absolutum intensione perfectionis infinitum, unum ac singulare, et eminens super totam rationem entis, quam nos naturaliter immediate in se ipsa cognoscere possumus, confundatur cum ente universali, intensione perfectionis omnium quae cogitari possunt minimo, utpote quod abstractissimum unica constet nota (Tract. de Deo th. XXIV.). Cf. Concil. Vatican. Constit. de Fide cap. 1. can. 3. 4.

Modus itaque nostrae rationalis cognitionis non ita habet, ut ab altissima causa incipiat et ex ea progrediatur ad intelligenda cetera, quae ab illa causa suprema pendunt; sed imo quae sunt ontologicè posteriora, sunt priora in cognitione nostra. Ex phaenomenis et operationibus primum intelligimus substantiam eis substantem, ex effectibus causam, ex sensibilibus incipit progressus cognitionis ad supersensibilia, ex inferioribus ad superiora quadamtenus intelligenda. Maxime vero ipsam primam causam non nisi a posteriori, quatenus in effectibus et in omnibus ab ipsa dependentibus sese manifestat, possumus naturali lumine rationis cognoscere. Ex cognita realitate *posterioris*, possumus cognoscere realitatem *prioris*, ex existentia effectus existentiam causae; perfectio autem et *quidditas* causae ex effectu eatenus solum cognoscitur, quatenus perfectio actionis transeuntis seu effectus eam manifestat. Ubi ergo effectus est aequivocus h. e. alterius plane rationis, ac est essentia causae, cognitio causae ex effectu, *quid illa sit*, non potest esse nisi imperfecta concludendo ex perfectionibus praecognitis effectus vel actionis ad perfectiones analogas sed eminentes ipsius causae (Tract. de Deo th. X. sqq.). Insuper effectus ipsi et ea quae a causis pendunt, non perfecte cognoscuntur, ut menti plene satisfactum sit, quamdiu non cognoscuntur ex suis causis.

Haec igitur cognitio a *posteriori*, quamdiu unice in ea sistitur, imperfecta quidem in ratione scientiae, necessaria

autem est *scientiae* humanae inchoatio; potest tamen sine dubio simpliciter appellari *scientia*, licet hoc nomen ei competat sensu minus stricto quam cognitioni *ex causis*. Cognita autem saltem aliquatenus iam causa *ex effectu*, potest ratio ipsa diligentiori consideratione perfectionum causae proficere ad cognitionem earundem profundiozem, ex eis progredi ad cognoscendas alias, et denique regredi ac velut descendere ad scientiam effectuum *ex causis*. Vide S. Th. in Boeth. de Trin. lect. 2. q. 2. a. 1. solut. 3.

Ex dictis etiam patet, quomodo rationalis cognitio mediata, ubi una veritas intellectui manifestatur per alteram, sit tamen cognitio *ex rationibus internis*. Lumen enim rationis unam veritatem quae ei est principium cognitionis, ita intelligit, ut simul videat eius intestinum nexum cum alia veritate, et hanc intelligat *vi sua* ex perspecto illo nexu interno cum veritate instar principii praecognita. Est tamen verum, magis in *se ipso* et ideo magis ex ratione intima cognosci *effectum ex sua causa*, quam *causam ex effectu*.

III. De formali ratione fidei generatim spectatae.

1. Verum cognoscere possumus non solummodo, quatenus in *se* per *rationes internas* immediate vel mediate intellectui nostro sese manifestat; sed etiam *ex ratione externa*, quatenus certi reddimur, ab aliquo alio intellectu illud cognosci tamquam verum. Sic quisvis etiam expertus scientiae astronomicae potest cognoscere futuram solis eclipsin, quatenus certus redditur, eam ab astronomis futuram cognosci *ex fixis* et (physice) immutabilibus legibus. Cognitio astronomi est cognitio veritatis in *se ipsa* ex perspectis causis, adeoque est *scientia ex rationibus internis*; cognitio hominis rudis nititur unice scientia et veracitate praecognita astronomorum. Quamvis scientia astronomorum dici possit nexa cum futura eclipsi velut posterius cum priori, hic tamen nexus praecognitus non efficit, ut homo rudis intelligat veritatem (futuram tali hora eclipsin) *in se ipsa*; cur sit et quomodo sit; sed pro eius intellectu illa auctoritas astro-

nomorum est *ratio externa* cognoscendi existentiam obiecti, de quo testantur.

Hic modus cognitionis non est proprie dicta *scientia* et *intelligentia* veritatis, quia non *intus legit*, ut dicere solent Scholastici; sed est *fides*, quia *fidens* scientiae et veracitati alterius praestat assensum veritati, quae ipsa assensus significatur per verbum *credere*. Quatenus respicitur obiectum formale, *credimus alicui*; quatenus est assensus in obiectum materiale, *credimus aliquid* (1). Comprehendendo utrumque dicimur *credere in aliquem*; sed id proprie non dicitur nisi relate ad primam veritatem quae Deus est, quatenus fide in Deum tendimus ut in supremam veritatem et ultimum finem; unde et in symbolo *credimus in Deum*, et *credimus sanctam Ecclesiam* (cf. S. Th. 2. 2. q. 1. a. 9. ad 5.). Vide de toto hoc modo distinguendi Gregor. Nazianz. or. 31. (al. 37.) n. 6; Rufinum in Symbol. n. 36; s. Aug. in Io. tract. 29; serm. 144. c. 2; theologos in 3. dist. 23; in S. Th. 2. 2. q. 2. a. 2.

Sicut ergo in *intellectu* specificè sic appellato *obiectum formale* seu motivum assensus est *interna ratio veri immediate sese manifestans* intellectui, et in *scientia* specificè sic dicta obiectum formale sunt principia *a priori* vel saltem *a posteriori* manifestantia veritatem cognoscendam intrinsecus et in *se ipsa*, licet *mediate* et per aliud; ita *obiectum formale* seu motivum assensus *in fide* est praecognita scientia et veracitas (auctoritas) alterius, quae quia non reddit veritatem *in se* intelligibilem pro intellectu assentientis, prae hoc intellectu est *ratio externa* postulans assensum in veritatem. Est igitur fides generatim spectata assensus in obiectum iudicii tamquam verum praestitus propter auctoritatem testantis. Cf. S. Th. de Verit. q. 14. a. 1.

2. Constat ex dictis, cognitionem veritatis credendae *ex ipsa fidei natura* esse semper *mediatam*; cognoscimus scilicet veritatem credendam tamquam obiectum materiale per

(1) Ita distinguit etiam s. Thomas *credere Deum*, quatenus est *materiale* obiectum fidei, et *credere Deo*, quatenus est obiectum *formale*, propter quod creditur 2. 2. q. 2. a. 2. Res est per se manifesta; sed in celebri editione Romana 1570. errore typographico legitur ordo inversus.

veritatem aliam praecognitam tamquam per *obiectum formale*, quo illa ut credenda manifestatur.

Praesupponitur ergo ad quemvis assensum fidei (sive naturalem sive supernaturalem, sive divinae sive humanae fidei) multiplex cognitio. Praequiritur enim *a*) cognitio, alterum in notitia seu scientia veritatis non falli, et in eius manifestatione non fallere; *b*) cognitio existentiae talis manifestationis; *c*) ut aliquo modo sin minus distincte saltem in confuso intelligatur sensus testimonii; quod fieri nequit, nisi mens res ipsas terminis seu verbis externis vel internis significatas conceptibus saltem analogicis apprehendat. Manifestum est autem, has ipsas praerequisitas cognitiones nominatim in fide divina, praestanda scilicet propter auctoritatem Dei loquentis, supponere mentem iam pluribus ideis et principiis intellectualibus informatam. Unde evidenter repugnat eorum doctrina, qui vel primam cognitionem mentis humanae tamquam conditionem ad explicandum usum rationis et tamquam fundamentum totius certitudinis, vel omnino omnem cognitionem certam derivandam esse putant ex fide, in qua formale obiectum ac motivum assensus sit auctoritas sive divina sive humana (auctoritas consensus, ut putant, generis humani). Ad fidem divinam quod spectat, huc pertinet propositio inusu s. Sedis subscripta (8. Sept. 1840. et 11. Junii 1855.): « Rationis usus fidem praecedat, et ad eam hominem ope revelationis et gratiae conducit. » Cf. Encycl. S. P. Pii IX. 9. Nov. 1846.

Corollarium 1. Fides *obiecto formali*, quo manifestatur et propter quod credendum est obiectum materiale, ac consequenter modo cognitionis differt a scientia. Neque tamen inde sequitur, non posse esse aliquam scientiam fidei, nominatim fidei divinae *quae creditur*. Potest enim esse scientia fundamentorum fidei; et fide supposita potest esse aliqua scientia ipsarum veritatum fidei, dum aliae assumuntur velut principia ad alias velut ex eis consequentes intelligendas; ac denique veritates fidei possunt esse instar principiorum ad veritates alias, quae per se fidei non sunt, amplius et profundius intelligendas. Cf. Concil. Vatican. Constit. de Fide cap. 4. Haec fidei divinae scientia est sacra

theologia, quae secundum formam accidentalem, secundum amplitudinem etiam et profunditatem potest esse varia variis aetatibus, simpliciter tamen numquam potest in Ecclesia Dei deficere, quia custodes fidei ex divina institutione sunt etiam doctores fidei, et quia ex suavi divina providentia ad custodiam depositi elementum humanum requiritur sub assistentia Spiritus Sancti eo ipso, quod Ecclesia non perpetuis novis revelationibus et proprie dicta inspiratione, sed per assistentiam Spiritus Sancti regitur (de Tradit. th. XXV.).

Corollarium 2. Rationalistae omnium diversissimarum classium fidem, quae sit assensus propter auctoritatem Dei revelantis, nullam possunt admittere, cum ipsum fundamentum, revelationem scilicet, negent. Quando igitur nihilominus multi sunt in commendanda *fide religiosa*, eius notionem essentialem necessario pervertunt. Distinguant illi fidem prout est in vulgo hominum, tamquam cognitionem religiosarum veritatum sub involucribus symbolicis citra cognitionem scientificam et ideo in infimo gradu; tum *fidem rationalem* quam alii appellant *metaphysicam*, prout est in hominibus doctis ac philosophis fides iam eliquata et elevata ad scientiam. Cum ergo fides haec cui soli puram veritatem attribunt, non sit aliud quam scientia rerum divinarum ad religionem pertinentium, pro diversa ratione qua religionem et divinorum scientiam declarant, etiam alias atque alias tradunt definitiones *fidei religiosae*. Rationalistis *speculativis* non alia *fides* est in sua plena veritate, quam *scientia speculativa*; unde pantheistis suprema perfectio religionis et ultima eliquatio fidei in eo est, quod homo se ipsum scit identicum cum Deo. Kantiani fidem non aliam agnoscebant, quam idearum religiosarum (moralium) approbationem propter *exigentiam practicam*, ut homo servet suam propriam dignitatem. Qui dicuntur *Pietistae*, fidem constituunt in religioso quodam animi sensu vel interiori sensibili experientia, quae ad caecum quandam instinctum revocatur, sive eam derivent fanaticae a Spiritu Sancto (Methodistae, Quakeri etc.), sive eam rationalistice reponant in vago quodam *sensu dependentiae*, qui cum ra-

tionali natura cohaerens dicitur esse unica essentialis nota verae religionis (Schleiermacher). Rationalistae qui *vulgares* appellantur, *fidem* generatim dicunt mentis assensum in obiectum, quod non immediate in se sed mediate ex demonstratione verum intelligitur; unde *fidem religiosam* declarant esse persuasionem rationis de rebus divinis (Wegscheider Instit. §. 2. et alii plurimi.)

Ab his quoad ipsam fidei notionem parum differt doctrina Georgii Hermes. Is enim omnem firmam persuasionem rationibus *cogentibus* theoreticis vel practicis inductam dicit esse *fidem* proprio sensu. « Exclusa falsa credulitate, inquit, etiam illa quae per accidens verum credit, sed secundum rationem non minus reprehensione digna est, fidei definitio haec esse debet: *fides est in nobis status certitudinis seu persuasionis de veritate rei cognitae, in quem statum inducimur per necessarium assensum rationis theoreticae vel per necessarium consensum rationis practicae*. Haec fides rationalis est finis supremus totius philosophiae, unica vera norma hominis in hac vita, et conditio necessaria ad eius elevationem » (Hermes Introd. phil. in theolog. p. 259.).

Alii recentiores cognitionem immediatam veritatum, quae non deductae sint ac demonstratae ex principiis saltem logice prioribus, *fidem* appellant. Ordine inverso alii (nominatim Güntheriani) eodem nomine *fidei* significant cognitionem causae ex effectu, fundamenti ontologici ex phaenomenis, ontologie prioris ex posteriori; nempe quae ab ipsis *fides* dicitur, non aliud est quam scientia a posteriori. Huiusmodi cognitionem causae ex effectu, ubi pro obiecto habet veritates religiosas, putant esse fidem eam, qua fideles nominamur et sumus. Ita unus ex illis (in Lexico Ecclesiastico Friburg. T. IV. p. 522.). « Quid est fides sensu sublimissimo? Fides est apprehensio eorum, quae phaenomenis et experientiae substant. Christianus cognoscit et credit Dei existentiam, dum in universo eius maiestatem et divinitatem conspicit. » Atqui haec certe non est virtus fidei christianae; imo cognitio causae ex effectibus ipsis supernaturalibus, formaliter ut est illatio rationis, non est fides proprie dicta; sed pertinet sub una ratione ad scientiam,

sub alia ratione ad motiva credibilitatis, et iterum sub alia ad fundamenta fidei (Tract. de Deo th. VIII.).

In hisce omnibus theoriis *obiectum formale* fidei divinae, quae nempe assensus est propter auctoritatem Dei revelantis, tollitur ei substituendo *obiectum formale scientiae*. Hoc autem ipso essentialis fidei proprie dictae, quae virtus est theologica, omnino pervertitur, et pro christiana inducitur fides philosophica, si illam scientiam improprie et ex aliqua analogia fidem appellare placet. Vide Conc. Vatican. Constit. de Fide cap. 3. can. 2.

Est quidem inter duplicem modum cognitionis, quam diximus ab his recentioribus fidem appellari, et inter fidem proprie dictam analogia aliqua, quae causa esse potuit permutationis nominis. Quoad modum priorem enim, ubi *intellectio immediata veritatis* nomine *fidei* appellatur, aliqua analogia in eo est, quod sicut veritas immediate evidens, ita veritas verbi Dei non demonstratur ex alio principio ontologicae priori. Hoc sensu a Clemente Alexandrino fides dicitur « gratia ex indemonstrabilibus deducens ad principium universorum » Strom. I. II. p. 364; I. VII. p. 757. 772. cf. inter Opp. s. Basil. comment. in Ps. 115. n. 1. Modus alter, *cognitio nempe causae ex effectibus* comparari potest cum *fide*, quod sicut substantia ut principium ontologicum se manifestat in suis phaenomenis et operationibus, atque ex his manifestationibus eam intelligimus (ἐκ τῶν φαινόμενων το νοούμενον) cf. S. Th. 2. 2. q. 8. a. 1; ita Deus se suamque veritatem manifestat in verbo auditus fidei, et ex hoc Deum cognoscimus. Porro sicut cognitio substantiae ex suis phaenomenis est directa et secundum quid immediata, quantum pro praesenti conditione fieri potest, in comparatione tamen cum intuitione substantiae in se ipsa, est cognitio imperfecta et mediata; ita cognitio per fidem in comparatione cum cognitione Dei ex creaturis est magis directa et immediata, in comparatione autem cum visione intuitiva est et ipsa mediata et imperfecta « per speculum in aenigmate » 1. Cor. XIII. 12. At huiusmodi analogiae non tollunt essentielle discrimen inter fidem et rationalem cognitionem causae ex effectu, secundum obiectum formale; quod

discrimen multo etiam maius est, si fides formaliter quatenus est *supernaturalis*, conferatur cum cognitione *naturali*, de qua re nunc non est dicendi locus. Nomen itaque *fidei* non *univoce* sed solum *analogice* commune censeripotest utrique cognitionis modo.

CAPUT III.

DE NECESSITATE FIDEI TUM GENERATIM SPECTATAR
TUM SPECIATIM FIDEI DIVINAE.

Potest spectari a) necessitas fidei sive in communi et abstrahendo a specifica ratione fidei humanae aut divinae, sive speciatiim fidei divinae, universim in ordine ad cognitionem cuiusvis veritatis. b) Singillatim considerabimus necessitatem fidei, quae aseritur inclusa in necessitate absoluta institutionis socialis et doctrinalis ad explicandum usum rationis, et quae fides ultimatiim ad primitivam Dei revelationem revocanda sit. c) Potissimum considerationem postulat necessitas fidei divinae ac proinde revelationis, qua continetur fidei obiectum, tamquam medii ad assecutionem ultimi finis hominis in hoc praesenti ordine supernaturalis elevationis. d) Huic doctrinae connectitur quaestio altera de necessitate revelationis et fidei ad hominis finem naturalem assequendum pro hypothese, quod humana natura non esset elevata ad finem supernaturalem. Tota vero haec disquisitio pertinet ad designandos generatim limites humanae rationis, ne vires negemus quae revera ei insunt, et sine quibus fides ipsa consistere non posset; et ne ex parte altera ei adscribamus vires confictas, quibus necessitas et beneficium revelationis ac fidei labefactaretur. Non sane nobis propositum est hoc compendio argumentum amplissimum pro dignitate tractare; sed principia solum indicasse contentis nobis esse licebit.

I. De asserta a quibusdam necessitate fidei in communi et nominatim fidei in revelationem relate ad totum ordinem nostrarum cognitionum.

Ad hanc priorem quaestionem quod spectat, prorsus repugnat, primam cognitionem velut fundamentum totius cer-

titudinis esse cognitionem fidei; nullus enim potest esse assensus fidei, quin in mente praevertat sin minus tempore saltem ratione prius intellectualis cognitio plurium veritatum, quae non sit per assensum ex motivo externo auctoritatis in testante, sed omnino sit per assensum ex intrinsecus perspecta veritate vi insiti luminis; huius autem principii negatio accommodata est ad omnem certitudinem et fidem ipsam labefactandam.

1. Profecto fides non est assensus in veritatem creditam ex perspecta interna ratione, et multo minus assensus in veritatem notam per se et immediata sui manifestatione; sed est essentialiter et ex formali sua ratione assensus mediatus in veritatem propter veritatem aliam fundamenti instar praecognitam, propter praecognitam scilicet auctoritatem testimonii. Unde necessario quemvis et ergo etiam primum assensum fidei praevertunt in mente multiples intellectuales conceptus seu ideae requisitae ad intelligendum aliquatenus sensum testimonii, tum cognitio certa auctoritatis testantis, et cognitio certa existentiae testimonii, ut paulo ante dictum est. « Nemo credit aliquid, nisi prius cogitet esse credendum » Augustin. de Praedest. SS. c. 2. « Quamvis nisi aliquid intelligat, nemo possit credere in Deum, tamen ipsa fide qua credit, sanatur ut intelligat ampliora » Id. in Ps. CXVIII. serm. 18. n. 3. « Etiam credere non possemus, nisi rationales animas haberemus.... Si rationabile est ut ad magna quaedam, quae capi nondum possunt, fides praecedat rationem, procul dubio quantulumque ratio quae hoc persuadet (ut credamus), etiam ipsa antecedit fidem » Id. ep. 120. n. 3. Nempe « fides non habet inquisitionem rationis naturalis demonstrantis id quod creditur; habet tamen inquisitionem quandam eorum, per quae inducitur homo ad credendum, puta quia sunt dicta a Deo et miraculis confirmata » S. Th. 2. 2. q. 2. a. 1. ad. 1.

Si quis forte exciperet, illam praevertentem cognitionem auctoritatis testimonii esse ipsamet cognitionem fidei, aequivocatio dilucidanda esset. Poterit dici cognitio fidei, quatenus tamquam fundamentum supponitur et ita ut elementum necessarium ingreditur omnem assensum fidei; at